

.....

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

.....

УДК 343.985.7

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2020.1-1.25>

М. Ю. Ковальська

старший викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету № 1
Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ

СПОСІБ УЧИНЕННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ БАНДИТИЗМУ

Наукову статтю присвячено висвітленню питань способу вчинення бандитизму. Встановлено, що спосіб учинення є центральним елементом криміналістичної характеристики бандитизму. Доведено, що спосіб учинення є необхідним елементом кожної злочинної дії, оскільки будь-яка з них вчинюється засобами визначеної поведінки суб'єкта, наміри якого не можуть бути реалізовані інакше. Підкреслено важливість опису способу учинення як елемента криміналістичної характеристики під час розслідування бандитизму. Подано авторське визначення способу вчинення злочину із врахуванням наукових позицій у спеціальних джерелах. На підставі аналізу криміналістичних досліджень обґрунтовано позицію, згідно з якою спосіб учинення бандитизму є повноструктурним та включає дії з підготовки, безпосереднього вчинення та приховування злочину. Запропоновано способом учинення бандитизму вважати таке: організацію та озброєння банди для нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб; участь у банді; участь у вчинюваному бандою нападі. Підготовка до вчинення бандитизму охоплює саму організацію банди, підбір її учасників, оснащення їх зброєю та підготовку до нападу. Специфічним способом підготовки до вчинення бандитизму (шляхом участі в банді або у вчинюваному нею нападі) є заволодіння зброєю або пристосування (переробка) зброї для нападів. Установлено, що під час підготовки до нападу на офіси й магазини злочинці попередньо неодноразово відвідують об'єкт, щоб вивчити внутрішню обстановку, режим роботи, систему охорони, оснащеність відеонаглядом, здійснюють постійне спостереження. Охарактеризовано спосіб безпосереднього вчинення бандитизму, який охоплює участь у банді та у вчинюваному бандитами нападі, на підставі аналізу наукової літератури із кримінального права та криминології. Розглянуто спосіб приховування бандитизму, до якого відносять: знищення слідів злочину (знищення транспортних засобів, зброї, котрі слугували знаряддям учинення нападу); підробка документів; убивства свідків, співучасників; інсценування інших злочинів тощо.

Ключові слова: кримінальне провадження, розслідування, бандитизм, спосіб учинення, криміналістична характеристика.

Постановка проблеми. В теорії криміналістики в широкому сенсі спосіб умисних злочинів традиційно описується як

система взаємопов'язаних умислом злочинця дій, спрямованих на готування, вчинення та приховування вчиненого кримінального правопорушення, які відносяться до способу його вчинення.

Криміналістичне значення такого описання зумовлене тим, що воно дозволяє розкривати взаємозв'язок між усіма можливими діями, спрямованими на вчинення злочину, і тим самим формувати дієві рекомендації з виявлення та розслідування окремих різновидів кримінальних правопорушень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми визначення поняття і структури способу вчинення злочину розробляли такі криміналісти як Р.С. Белкін, Г.Г. Зуйков, О.Н. Колесніченко, В.П. Колмаков, Г.А. Матусовський, В.О. Образцов, В.Ю. Шепітько та інші. Питання кримінальної відповідальності за бандитизм, зокрема й за участь у нападі, вчинюваному бандою, були предметом багатьох наукових досліджень. В останні роки вони висвітлювались у роботах В.В. Голіни, Н.І. Гуторової, Л.В. Демидової, В.Р. Дрьоміна, І.В. Іваненко, Є.М. Марчука, В.В. Тихого, П.А. Трачука, М.І. Хавронюка, В.В. Куца, В.В. Докучаєвої та інших. Питаннями розслідування бандитизму займалися В.М. Беляєв, В.В. Бичков, В.А. Волинський, А.Ю. Головін, А.І. Дворкін, С.В. Коровін, Т.Д. Пан, В.В. Севрюков, І.В.Тішутіна тощо. Проте їхні праці здебільшого не адаптовані до українського законодавства.

Мета статті – дослідження способу вчинення бандитизму через взаємозв'язок дій щодо готування, вчинення та приховування цих злочинів.

Виклад основного матеріалу. Спосіб – це ключовий елемент у виникненні злочинної поведінки. Саме спосіб учинення злочину є тією головною якісною характеристикою діяльності злочинця, яка найтісніше взаємопов'язана із властивостями інших елементів злочинної події [1, с. 39].

Про важливість визначення цього елементу криміналістичної характеристики неодноразово порушувалось питання в різних дослідженнях проблем методики розслідування окремих видів злочинів. Наприклад, Ю.Б. Комаринська підкреслює, що спосіб є необхідним елементом кожної злочинної дії, оскільки будь-яка з них учинюється засобами визначеної поведінки суб'єкта, наміри якого не можуть бути реалізовані іншим способом.

Тому криміналістичне дослідження способів учинення злочинів та використання отриманих даних у науково-організаційній діяльності з боротьби зі злочинністю необхідно засновувати на пізнанні закономірностей, які визначають склад та форми поведінки людей [2, с. 7–13].

Розглядаючи поняття способу вчинення злочину, вчені по-різному підходили до його визначення.

Так, досліджуючи це питання з погляду кримінального процесу, В.А. Попелюшко зазначає, що спосіб учинення злочину як частину предмета доказування потрібно однаково розуміти у всіх галузях знання, які містять його як предмет свого дослідження. Водночас учений зауважує, що перевагу варто надавати визначенням, розробленим теорією кримінального права. На його думку, спосіб учинення злочину – це певний порядок, метод, послідовність рухів і прийомів, які застосовуються особою для вчинення злочину, форма реалізації дії чи бездіяльності [3, с. 123].

З погляду юридичної психології, І.Ш. Жорданія звертає увагу, що спосіб учинення злочину – це не просто сума або якийсь комплекс поведінкових актів, а визначена цілісна структура поведінки, яка є певною системою. Отже, як будь-яка система, котра має певну структуру, спосіб учинення злочину складається із взаємопов'язаних елементів, актів поведінки, спрямованих на підготовку, вчинення і приховування злочину. Ці акти поведінки – дії, операції, прийоми – сполучаються за певною ієрархією й субординацією як частини цілеспрямованої вольової діяльності [4, с. 73].

Із кримінологічного погляду, спосіб учинення злочину – це сукупність прийомів, які злочинець використовує, реалізуючи свої наміри. Інколи спосіб учинення злочину визначає кримінально-правову норму й зумовлює караність діяння, зважаючи при цьому на небезпеку способу вчинення злочину для об'єкта захисту, частоту його реалізації на практиці та юридичну можливість криміналізації [5, с. 110].

Ми вважаємо, що спосіб учинення – це сукупність певних засобів, прийомів

та методів, застосовуваних для досягнення поставленої мети. Для кожного злочину створюється свій спосіб. На нашу думку, найбільш повно його розкрив В.К. Весельський, який під способом учинення злочину розуміє об'єктивно й суб'єктивно зумовлену систему поведінки суб'єкта до, під час і після вчинення ним злочину, що залишає різні характерні сліди зовні, які дозволяють за допомогою криміналістичних прийомів і засобів уявити сутність події, яка відбулася, своєрідність злочинної поведінки правопорушника, його окремі особистісні дані [6, с. 46].

Способи вчинення злочинів поділяють на «повноструктурні» й «неповноструктурні». У криміналістичному аспекті дії з підготовки вчинення злочину належать до способу тоді, коли, по-перше, вони є, а по-друге, вони залишають конкретні сліди, які описують характер дій злочинця й дозволяють розмежовувати різні способи. А дії із приховування злочину належать до способу вчинення злочину тоді, коли вони зумовлюються наміром злочинця й заплановані ним на момент учинення злочину [7, с. 198–199].

На думку В.К. Весельського, спосіб учинення злочину – це все те, що характеризує дії злочинця з підготовки, вчинення злочину та приховування його слідів [6, с. 75]. І.В. Гора, поділяючи цю думку, вважає, що спосіб учинення злочину – не просто сума або якийсь комплекс поведінкових актів, а визначена цілісна структура поведінки, котра є певною системою, й зазвичай у криміналістиці структуру способу вчинення злочину розглядають у єдності трьох елементів: підготовки до злочину, безпосереднього його вчинення та приховування [8, с. 35–38].

Доповнюючи вищевикладену думку, Г.А. Матусовський поділяє способи вчинення злочину на три види за їх структурою:

- одноелементні – складаються з дій без підготовки та приховування злочину;
- складні (двохелементні), які, крім основного елемента, передбачають дії з підготовки або приховування злочину;
- повні (трьохелементні), які охоплюють підготовку, безпосереднє вчинення та приховування злочину [9, с. 213].

Враховуючи вищезазначене, вважаємо, що спосіб учинення бандитизму буде повноструктурним та охоплюватиме дії з підготовки, безпосереднього вчинення та приховування злочину. Про повноструктурність способу вчинення бандитизму веде мову й І.В. Тішутіна. Вона підкреслює, що повноструктурність підтверджує сама мета створення й діяльності банди – здійснення нападів, які потребують планування та ретельної підготовки злочинів, гарантування безпеки тощо. Спосіб бандитизму відрізняється стійкістю й повторюваністю прийомів і засобів-дій злочинців. Вивчення практики розслідування кримінальних справ із бандитизму свідчить про те, що банди переважно готують і скоюють злочини за однією-двома відпрацьованими схемами, інакше кажучи, – мають свій «почерк» [10, с. 29].

Нашу думку поділяють і практичні працівники, котрі на запитання щодо елементів способу вчинення бандитизму відповіли, що ними є такі: підготовка – 74%; спосіб безпосереднього вчинення – 81%; приховування злочину – 43% опитаних.

Вважаємо, що спосіб учинення бандитизму необхідно розглядати з акцентом на його кримінально-правовому характері. Тому робимо висновок, що, враховуючи кримінально-правову характеристику бандитизму, способами його вчинення є такі:

- 1) спосіб підготовки злочину – організація та озброєння банди для нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб;
- 2) спосіб безпосереднього вчинення – участь у вчинюваному бандою нападі;
- 3) спосіб приховування злочину.

Отже, як було сказано, підготовка до бандитизму передбачає організацію банди, підбір її учасників, оснащення їх зброєю та підготовку до нападу. Розглянемо ці компоненти детальніше.

На думку В.В. Голіни, існує два шляхи організації банди: первісне безпосереднє створення банди й перетворення групи в банду під час її злочинної діяльності. Серед дій щодо первісної організації банди він виділяє такі:

- визначення й вибір об'єктів, на які передбачається напад, попередня їх

розвідка, складання плану нападу, можливих варіантів опору тощо;

- визначення кола осіб, які здатні за своїми фізичними, психічними та інтелектуальними здібностями здійснити напад та іншу діяльність у банді;

- обміркування засад об'єднання таких осіб у сталу злочинну групу (родинні зв'язки, погрози, користь, етнічна приналежність, сумісна участь у бойових конфліктах, відбування покарання в місцях позбавлення волі, використання будь-яких особистих мотивів тощо);

- вибір зброї, технічних засобів, транспорту, зв'язку та причини появи їх у банді (придбання, викрадення, виготовлення, заволодіння тощо);

- встановлення порядку розподілу здобутих злочинним шляхом цінностей і майна; вироблення правил конспірації, внутрішньої дисципліни та форм легалізації учасників банди, навчання їх прийомам, які полегшують учинення нападів;

- відпрацювання моделей поведінки й версій у разі затримання й дачі показань слідчим органам;

- установлення джерел фінансування банди.

На думку цього автора, перетворення групи в банду у процесі злочинної діяльності означає її якісну зміну, пов'язану з надбанням групою ознак, притаманних саме банді, при цьому помітно змінюються пріоритети організаторів або більшості учасників групи, види злочинної діяльності [11, с. 18].

Озброєність банди є обов'язковою її ознакою, котра характеризує її як організовану групу. Цю ознаку ми відносимо до способу підготовки до вчинення бандитизму.

Потрібно зауважити, що більшість науковців схиляється до того, що під озброєністю банди необхідно розуміти наявність хоча б в одного з її членів вогнепальної або холодної зброї за умов обізнаності інших членів банди про таку наявність і про призначення цієї зброї [12, с. 732; 13, с. 385]. До вогнепальної зброї належать усі види бойової, спортивної, мисливської зброї (нарізної або гладкоствольної), як серійно виготовленої, так і саморобної чи переробленої, для проведення пострілу з якої

використовується сила тиску газів, котра утворюється під час згорання вибухової речовини (пороху або інших спеціальних горючих сумішей) [14, с. 82]. Холодною зброєю, наявність якої також свідчить про озброєність банди, визнаються предмети, які відповідають стандартним зразкам або історично виробленим типам зброї, чи інші предмети, що справляють колючий, колючо-ріжучий, рубаючий, роздроблюючий або ударний ефект (багнет, стилет, ніж, кинджал, арбалет, нунчаки, кастет тощо), конструктивно призначені для ураження живої цілі за допомогою м'язової сили людини або дії механічного пристрою [15].

Аналіз практики розслідування бандитизму свідчить про те, що озброєність банд характеризується передусім наявністю вогнепальної зброї (61% кримінальних проваджень): пістолети «ТТ», «ПМ», вітчизняного та європейського виробництва, автомати АК-74, АКМ, АКМУ, обрізи малокаліберних гвинтівок та мисливських рушниць. Холодна зброя використовувалася в 33% випадків, інше – 6% (газова, пневматична зброя, вибухові пристрої та інше).

Специфічним способом підготовки до вчинення бандитизму (шляхом участі в банді або у вчинюваному нею нападі) є заволодіння зброєю або пристосування (переробка) зброї для нападів.

Варто підкреслити, що вчинювані бандою напади ретельно готуються, визначається район дії банди й розробляється «стратегія» злочинної діяльності. Згідно з даними, отриманими під час вивчення кримінальних проваджень, переважна кількість об'єктів нападу – 74% – знаходилися в межах тих регіонів, де проживали і працювали організатори, учасники банд або їх родичі.

Підготовка до вчинення нападу залежить об'єкта нападу, його характеристик і здійснюється доволі детально. Так, плануючи напади на окремих громадян, члени банди можуть виїжджати на відкриту місцевість, де в повній анонімності проводять тренувальні дії. Під час підготовки нападу на офіси й магазини злочинці попередньо неодноразово відвідують об'єкт, щоб вивчити внутрішню обстановку, режим роботи, систему охорони, оснащеність

відеонаглядом, здійснюють постійне спостереження.

Для характеристики способу безпосереднього вчинення бандитизму, який охоплює участь у банді та у вчинюваному нападі, на нашу думку, варто звернутись до праць фахівців із кримінального права та кримінології.

В науках кримінально-правового циклу узгодженою є думка про те, що участю в банді необхідно визнавати згоду суб'єкта на членство в такій організації, згоду на прийняття на себе відповідної ролі й поінформованість інших членів (або принаймні вищого керівництва) банди про цю згоду, що дає їм можливість розраховувати на його участь і допомогу [16, с. 71].

Способами участі в банді або у вчинюваному бандою нападі можуть бути такі:

1) участь у розробці або втіленні заходів із конспірації злочинної діяльності банди;

2) розробка або участь у розробці планів здійснення бандитських нападів на підприємства, установи, організації та на окремих громадян;

3) зберігання коштів банди;

4) інші дії (наприклад, пошук та використання інформації, наданої «навідниками», якими можуть виступати:

– особи, незнайомі членам банди, але які погодились за певну матеріальну винагороду надати необхідну інформацію;

– особи, які самостійно вийшли на бандитське угруповання з пропозицією вчинити напад і не є членами банди;

– особи з оточення членів банди;

– за відсутності спільних коштів банди внесення необхідних для організації нападу сум) [17, с. 36].

Способи приховування бандитизму значною мірою детерміновані самою суттю злочинного діяння і способами його здійснення. Приховування фактів бандитизму по суті виступає складником протидії їх розслідуванню. При цьому дії банди іноді пов'язані з учиненням інших злочинів. До способів приховування бандитизму можна віднести знищення слідів злочину (знищення транспортних засобів, зброї, які слугували знаряддям учинення нападу); підробка документів; убивства свідків, співучасників; інсценування інших злочинів тощо. Варто зауважити, що на прак-

тиці часто доволі складно визначити елемент приховування злочину як складник частину способу вчинення злочину, а інколи це зробити взагалі неможливо.

Висновки і пропозиції. Отже, під час дослідження встановлено, що спосіб учинення є центральним елементом криміналістичної характеристики бандитизму, який є необхідним елементом кожної злочинної дії, оскільки будь-яка з них учинюється засобами визначеної поведінки суб'єкта, наміри якого не можуть бути реалізовані іншим способом. Обґрунтовано позицію, відповідно до якої спосіб учинення бандитизму є повноструктурним та охоплюватиме дії з підготовки, безпосереднього вчинення та приховування злочину. Запропоновано способом учинення бандитизму вважати таке:

– організацію та озброєння банди для нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб;

– участь у банді;

– участь у вчинюваному бандою нападі, що належатиме до способу безпосереднього вчинення.

Підготовка до вчинення бандитизму охоплює саму організацію банди, підбір її учасників, оснащення їх зброєю та підготовку до нападу, а також заволодіння зброєю або пристосування (переробка) зброї для нападів. На підставі аналізу наукової літератури із кримінального права та кримінології зроблено висновок, що спосіб безпосереднього вчинення бандитизму містить у собі участь у банді та у вчинюваному нею нападі. Приховування фактів бандитизму по суті виступає складником протидії їх розслідуванню.

Список використаної літератури:

1. Пиняга Р.О. Розслідування злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 269 с.
2. Комаринська Ю.Б., Галаган О.І. Розслідування навмисних вбивств, замаскованих під нещасний випадок або самогубство на залізничному транспорті : навч. посіб. Київ : Центр навч. л-ри, 2013. 124 с.
3. Попелюшко В.А. Способы совершения преступления как элемент предмета доказывания. *Советское государство и право*. 1984. № 1. С. 122–125.

4. Жордания И.Ш. Психолого-правовая структура способа совершения преступления. Тбилиси : Изд-во «Сабчота Сакартвело», 1977. 233 с.
5. Кудрявцев В.Н. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования : учеб. пособие. Москва : ФОРУМ-ИНФРА-М, 1998. 215 с.
6. Весельський В.К., Пясковський В.В. Сучасні можливості використання даних про спосіб вчинення злочину в боротьбі зі злочинністю : навч. посіб. Київ : КНТ, 2009. 160 с.
7. Бахин В.П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002). Киев : Тип. журн. «Охрана труда», 2002. 268 с.
8. Гора І.В. Поняття способу вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні. *Закон и жизнь*. № 9. 2012. С. 35–38.
9. Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков : Консум, 1999. 480 с.
10. Тишутина И.В. Первоначальный этап раскрытия и расследования бандитизма : дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2003. 245 с.
11. Криминологія: Загальна та Особлива частини : підручник / В.В. Голіна та ін. ; за ред. Голіни В.В., Головкина Б.М.. Харків : Право, 2014 513 с.
12. Морозов Н.А. Преступность и борьба с ней в Японии. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2003. 215 с.
13. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. / Александров Ю.В. та ін.; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. 5-те вид., переробл. та допов. Київ : Атіка, 2009. 408 с.
14. Хавронюк М.Т. Озброєність і вчинення нападів як специфічні ознаки банди. *Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України*. 2000. № 2. С. 74–83.
15. Про судову практику у справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 3. Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах (1973–2004) : офіц. вид. за заг. ред. В.Т. Маляренка. К. : Юрінком Інтер, 2004. С. 154–159.
16. Туляков В.О. Віктимологія (соціальні та криминологічні проблеми). Одеса : Юрид. літра, 2000. 155 с.
17. Бедриківський В.В., Литвинов О.М. Бандитизм: соціально-правовий і криминологічний аналіз : монографія / за наук. ред. Ярмиша О.Н. Харків : Вид-во ХНУВС, 2009. 164 с.

Kovalska M. Method of action as an element of criminalistics characteristics of banditism

The scientific article is devoted to covering issues of way of committing banditry. The method of perpetration is found to be a central element of the forensic characteristic of banditry. It is proved that the method of committing is a necessary element of every criminal act, since any of them is committed by means of a certain behavior of a subject whose intentions cannot be realized in another way. The importance of describing this element of forensic characteristics in investigation of banditry is emphasized. The author defines the method of committing a crime, taking into account scientific positions in special sources. Based on the analysis of forensic research, the position that the method of committing banditry is fully structured and includes actions for the preparation, direct commission and concealment of a crime is substantiated. It is suggested that a method of committing banditry is to consider: organizing and arming a gang to attack enterprises, institutions, organizations, or individuals; gang participation; involvement in a gang attack. The preparation for committing banditry involves the organization of the gang itself, the selection of its members, their weapons, and preparation for the attack. It has been considered that the specific way to prepare for committing banditry, by participating in a gang or by committing an attack, is to seize weapons or adapt (recycle) weapons for assaults. It is established that in preparation for the attack on offices and shops, criminals previously visit the object repeatedly to study the internal situation, the mode of operation, the security system, and the CCTV equipment, carry out constant surveillance. Characterization of the method of direct perpetration of banditry, which includes participation in the gang and in their attack, based on the analysis of scientific literature on criminal law and criminology. The method of concealing banditry, which includes: destruction of traces of crime (destruction of vehicles, weapons used as tools of committing the attack); forgery of documents; murder of witnesses, accomplices, mockery of other crimes, etc.

Key words: criminal proceedings, investigation, banditry, way of committing, criminalistics characteristics.